

Haastattelut

Pohjoisen kokemusmaailmaa etnologiassa

Etnologian professori emerita Helenan Ruotsalan haastattelu ja juhlaseminaari 17. marraskuuta 2023 Turun yliopistolla

Eija Schwartz

”Suora, avoin, oikeudenmukainen ja reilu, sydänjuuriaan myöten etnografi, joka kenttäreissulla sairastuneena haastatteli lääkäriä.” Näin kuvaili yliopistonlehtori Tiina Suopajarvi juhlaseminaarissa professori emerita Helena Ruotsalaa, joka jäi eläkkeelle 1. elokuuta 2023. Oman jäähyväisluennon sijaan Helena Ruotsala oli toivonut seminaaria, jonka tieteelliset esitelmät kokoaisivat yhteen hänelle tärkeitä tutkimusaiheita ja tutkijakollegoita eri yhteyksistä vuosien varrelta.

Seminaarissa kuultiin viisi esitelmää. Kaksi juhlaseminaarin esitelmistä liittyi Lappiin. Professori Maria Lähtenmäen aiheena oli ”Ylirajainen liikkuminen Lapissa”, ja filosofian tohtori Sigga-Marja Magga esitelmöi otsikolla ”Miten päin Sápmi on oikein päin ja onko poro EU:n lehmä?” Kolme esitelmistä käsitteli kansatiedettä ja etnologiaa muuten. Dosentti Ildikó Lehtinen tarkasteli kansatiedettä historian näkökulmasta esitelmässään ”Käännekohtia suomalais-ugrilaisessa kansatieteessä”. Dosentti Sanna Lillbroända-Annalan aiheena oli ”Etnologi kaupungissa – kaupunki etnologiassa”. Filosofian tohtori Jussi Lehtisen esitelmä puolestaan toi esiin tulevaisuuden näkökulmia. Esitelmän aiheena oli ”Etnologinen katse maaseudun, eläinten ja tulevaisuuden tutkimuksessa”.

Haastattelin Helena Ruotsalaa marraskuussa 2023 muutama päivä seminaarin jälkeen.

Lähtemisiä, saapumisia ja Lappi

Kun puhutaan Helena Ruotsalasta, on syytä aloittaa Lapista. Lappi, pohjonen, on mielen-tila, kuten Sigga-Marja Magga juhlaseminaarissa määritteli. Ruotsala on kotoisin Kittilästä, ja hänen lapsuudenperheessään harjoitettiin poronhoitoa. Ruotsalan itsensä mielestä Lappi on tutkimuskohteena paljon mielenkiintoisempi kuin Etelä-Suomi, sillä ”Lapissa tapahtuu valtavan paljon sekä yhteiskunnallisesti

Helena Ruotsala Lapin kotimaisemissaan.
Kuva: Teija Ruotsala.

että ympäristön kannalta”. Jo ennen kansatieteen opintojen aloittamista Ruotsala oli kiinnostunut Lapin ympäristöasioista ja niiden vaikutuksista ihmisten arkeen, esimerkkeinä Alta-joen valjastaminen Pohjois-Norjassa ja Ounasjoen valjastaminen Kittilässä.

Ylirajaisuus ja paikkojen välillä liikkuminen ovat monipaikkaiselle Helena Ruotsalalle sekä tutkimuskohde että osa omaa elämää. ”Lapista on lähdetty, Lappiin on palattu ja Lappiin on aina tullut uusia ihmisiä”, korostaa Ruotsala. ”Lapissa on lähtemisen pakko, sillä työtä ja opiskelupaikkoja ei välttämättä ole lähellä.” Helena Ruotsalan opiskelupaikaksi valikoitui vuonna 1981 Turun yliopisto, jonne hän saapui opiskelemaan kansatiedettä. 1980-luvun alussa Lappi oli varsinaissuomalaisille kaukainen paikka, jopa niin, että kun Ruotsala puhui yliopistolla lappilaista murretaan, kanssaopiskelija epäili hänellä olevan puhevika.

Ruotsala muistelee, kuinka Lappi oli rajattu pois Suomen kansankulttuurista hänen opintojensa aikana 1980-luvun alussa. Esillä olivat pääasiassa Etelä-Suomen kulttuuri ja historia. Lappiin liittyvät teemat piti nostaa itse, minkä Ruotsala tekikin esimerkiksi valitessaan gradunsa aiheeksi poronhoidon. Tuolloin professorina ollut Ilmar Talve hyväksyi aiheen sillä perusteella, että Ruotsala oli kotoisin Lapista ja hänellä oli omakohtaista kokemusta poronhoidosta. Myöhemmin poronhoito jatkui tutkimusaiheena väitöskirjaan asti. Tärkeä osa Ruotsalan poronhoitoa koskevassa tutkimuksessa on ollut naisnäkökulman tuominen perinteisesti miehisenä pidettyyn elinkeinoon.

Vaikka yhteiskunnallinen ymmärrys ja kansatieteen, nykyisen etnologian oppiaineen, sisällöt ovat monipuolistuneet 1980-luvun ajoista, on Lappi edelleen suomalaisten poliitikkojen puheissa ja päätöksenteossa usein toiseutta. Lappiin viitataan paikkana siellä. Tämän toivat esitelmässään esiin sekä Maria Lähteenmäki että Sigga-Marja Magga, jotka molemmat ovat Helena Ruotsalan lailla kotoisin Lapista.

Maria Lähteenmäki käsitteli Lappia sinne saapuneiden ihmisten kautta. Hän nosti esiin kolme ryhmää: saksalaisten sotilaiden saapuminen Lappiin toisen maailmansodan aikana, pakolaisten pohjoiset reitit vuosina 2015–2016 ja sotilasliitto Naton joukkojen suunniteltu sijoittuminen ja kulku Lapissa, kun Suomi liittyi Naton jäseneksi vuonna 2023. Esitelmässä rinnastuivat kiinnostavasti yli 80 vuoden takainen Saksan armeija sekä nykyinen Nato Lapin maaperän puolustajina. Molemmissa tapauksissa kyse on Lapin militarisoinnista ja samalla päätöksistä, jotka tehdään Lapin ulkopuolella. Monet lappilaiset, Helena Ruotsala mukaan lukien, epäilevät Naton läsnäolon vaikutuksia Lapissa. Miten luonto kestää? Entä infrastruktuuri, tieverkko? Kehittykö Lappi, jos sitä militarisoidaan?

Lähteenmäen esitelmän pakolaisteemaa ajankohtaisti juhlaseminaarin aikaan Suomen itärajoilla meneillään ollut Venäjän välineellistämä turvapaikanhakijoiden maahantulo ja siitä käyty julkinen keskustelu. Itärajan sulkeutui liikenteeltä 1. joulukuuta 2023. Viimeisimpänä hallitus piti auki Inarissa, siellä Lapissa, sijaitsevaa Raja-Joosepin rajanylityspaikkaa, joka on raja-asemista pohjoisin ja samalla vaikeapääsyisin.

Sigga-Marja Maggan mukaan Helena Ruotsalalle on ollut luontevaa tuoda tutkimuksissaan kuuluviin pohjoisen ihmisten paikallinen ääni, koska hän itse on osa pohjoista. Pohjoista näkökulmaa tarvitaan Maggan mielestä juuri siksi, että eteläisen Suomen päätöksenteko unohtaa Lapin tavalliset ihmiset, joiden elämää päätökset koskevat. Sen sijaan valtiotason päätöksiin vaikuttavat Maggan mukaan esimerkiksi Lappiin liittyvät tunteikkaat

mielikuvat ja stereotyyptit sekä kääntyilevät poliittiset tuulet ja Lapista katsottuna ihmeelliset tutkimusideologiat.

Kansatieteen opiskelijasta etnologian professoriksi

Helena Ruotsalan työura yliopistoissa kesti yli 30 vuotta, joista suurimman osan ajasta työpaikkana oli Turun yliopisto. Kun tähän lisätään opiskeluaika, yliopistovuosia kansatieteen ja etnologian parissa Ruotsalalle kertyi liki 40. Ruotsalalla oli kolme professoria, Ilmar Talve, Matti Räsänen ja Pekka Leimu, jotka kaikki jättivät jälkensä Ruotsalan tapaan tehdä tiedettä. Vuosien aikana oppiaine sijaitsi myös useassa eri paikassa Turun yliopistolla. Rakennuksista ensimmäinen, Fennicum, oli samalla rakennuksista rakkain. Myös henkilökunnan määrä oppiaineessa vähentyi rajusti vuosien mittaan.

Ura- ja pää ainevalinta ei ollut Ruotsalalle itsestään selvä. Luonto, metsätalous ja metsänhoito kiinnostivat myös. Työpaikallaan Kittilän kirjastossa hän kuuli kansatieteestä ja tarkisti sanakirjasta, mitä kansatiede tarkoitti ja missä sitä voisi opiskella. Turkuun hän haki siksi, että Turussa pystyi opiskelemaan kaupunkikansatiedettä, mikä vaikutti modernimmalta kuin kansatieteen oppisisällöt muualla. Lisäksi Turku tuntui kaupunkina sopivan kokoiselta ja sijainniltaan mukavalta.

Kansatieteen opiskelu Turun yliopistossa oli jakautunut 1980-luvulla kahteen linjaan. Enemmistö opiskelijoista opiskeli museolinjalla, jolta työllistettiin nimenomaan museoiden tarpeisiin. Yleiseltä linjalta työllistyminen oli laajempialaista, ja lisäksi siellä olisi vapautunut pakollisen arkeologian sivuaineopinnoista, joista Ruotsala ei pitänyt. Yleiselle linjalle otettiin kuitenkin vain kaksi opiskelijaa vuodessa. Toiseksi sivuaineekseen museolinjalla opiskellut Helena Ruotsala valitsi kiinnostuksensa mukaisesti ympäristötutkimuksen.

Opiskelujensa loppuvaiheessa Ruotsala pääsi töihin ja oli töissä myös kotiseudullaan Kittilässä, mutta samalla gradu roikkui. Hän palasi Turkuun, kirjoitti gradunsa valmiiksi, minkä jälkeen silloinen professori Matti Räsänen neuvoi Ruotsalaa hakemaan edelleen jatko-opintoihin. Ruotsala sai töitä kansatieteen projekteissa ja hänet hyväksyttiin yliopistolle vastaperustettuun tutkijakouluun, mikä turvasi säännöllisen kuukausipalkan. ”Asiat loksahivat kohdalleen juuri ennen 1990-luvun isoa lamaa”, Ruotsala muistelee.

Väitöskirja valmistui vuonna 2002. Tämän jälkeen Ruotsala työskenteli sekä assistenttina kansatieteessä että saamallaan rahoituksella omissa tutkimushankkeissaan. 2000-luvun vuosiin sisältyi myös työskentelyä ulkomailla, joista mieleenpainuvimpia oli kenttätyö Marinmaalla 2000-luvun alkuvuosina. Lukuvuoden 2005–2006 Ruotsala vietti vaihdossa Baselin yliopistossa, ja Hampurin yliopistossa hän oli DAAD-professorina keväällä 2012. Yliopistovuosiin sisältyi lisäksi lyhyempiä tutkija- tai opettajavaihtoja sekä lukuisia seminaareja ja konferensseja ulkomailla.

Vuonna 2012 Helena Ruotsala tuli Pekka Leimun jälkeen professoriksi Turun yliopiston kansatieteeseen. Oliko Ruotsalalla jokin tavoite, mihin suuntaan viedä kansatiedettä professoriksi astuessa?

Enemmän nykyaikaa kohti, ja että otettaisiin yhteiskunnalliset muutokset vielä paremmin huomioon. Tajusin myös sen, että kansatieteen nimitys on monessa mielessä hankala, niin se kohti etnologiaa. Kansatieteessä on ollut tietty vivahde ja erehtyminen kansantiede-nimeen.

Turun yliopiston kansatiede vaihtui etnologiaksi lopulta vuonna 2020. ”Se oli pitkä prosessi, eivätkä kaikki ole nimenvaihdosta välttämättä hyväksyneet”, Ruotsala toteaa.

Helena Ruotsalan yliopistovuosien aikana sekä yliopistossa, sitä ympäröivässä yhteiskunnassa että kansatieteen/etnologian oppiaineessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia ja modernisaatiota, osittain toisiinsa kietoutuen. Kansatieteen historiaan liittyen juhlaseminaarissa kuultiin Ruotsalan pitkäaikaisen tutkijakollegan Ildikó Lehtisen esitelmä ”Käännekohtia suomalais-ugrilaisessa kansatieteessä”. Menneisyyteen katsovasta näkökulmasta huolimatta esitelmä liikkui eri aikatasoilla, ja Lehtinen korosti etnografian, kentän ja ylijärjestyksen merkitystä myös etnologian nykytutkimuksessa.

Oppiaineessa tutkimuksen aikaperspektiivi on laajentunut menneisyydestä nykypäivän tutkimukseen ja 2000-luvun kuluessa edelleen tulevaisuudentutkimukseen. Sanna Lillbroända-Annalan esitelmä kaupunkietnologiasta, ”Etnologi kaupungissa – kaupunki etnologiassa”, on esimerkki etnologiassa tehtävästä nykypäivän tutkimuksesta. Turun yliopiston kansatieteen ensimmäinen professori Ilmar Talve toi kaupunkitutkimusta esiin jo 1960-luvulla. Vähitellen tutkimusala sai jalansijaa, ja 1990- ja 2000-luvuille tultaessa kaupunkikansatiede alkoi kasvaa merkittävästi.

Ylipäänsä Suomen ja suomalaisten diversiteetti alkoi näkyä 1990-luvun lopussa ja 2000-luvulla kansatieteessä entistä enemmän. Turussa yhteiskunnalliset kysymykset olivat olleet Ruotsalan mielestä jo aikaisemminkin tärkeitä, vaikeivat ehkä niin selvästi. Nykyään ajankohtaiset yhteiskunnalliset kysymykset ovat etnologisessa tutkimuksessa selkeästi esillä, minkä voi huomata viime vuosien gradunaiheissa: graduissa on tutkittu esimerkiksi tekoälyä ja Venäjän hyökkäyssodan näkymistä turkulaisten opiskelijoiden arjessa.

Maaseudun modernisaatio on edelleen tutkimuskohteena, mutta uudesta näkökulmasta. Tästä esimerkkinä juhlaseminaarissa oli Jussi Lehtosen esitelmä ”Etnologinen katse maaseudun, eläinten ja tulevaisuuden tutkimuksessa”, joka perustui hänen vuonna 2016 valmistuneeseen, Helena Ruotsalan ohjamaan väitöskirjaansa.

Vaikka kansatiede on vaihtunut etnologiaksi ja oppiaineen profiili muuttunut ajan myötä, suurimmaksi muutokseksi urallaan Helena Ruotsala nimeää vuonna 2009 säädetyn yliopistolain:

Siitä on ollut seurauksena se, että suuret suurenee ja keskittymistä tapahtuu, ja suunta on pois pienistä yksiköistä, oppiaineista ja laitoksista kohti suuria yksiköitä. Samalla yksittäisten henkilöitten valta kasvaa, kun ennen ajateltiin kollektiivisemmin. Tiettyjä oppeja yritysmaailmasta yritetään saada yliopistoon, ja yliopiston tehtävänä nähdään, että sen pitää tuottaa tutkintoja, jufo-luokituksen artikkeleja ja hankkia ulkopuolista rahoitusta.

Ruotsalan mukaan pienet humanistiset aineet kuten etnologia, eivät pärjää tässä kilpailussa. Muutos vaikuttaa myös väitöskirjoihin. Perinteisillä monografoilla ei ole enää aikaisempaa merkitystä; ne eivät tuota samalla tavoin kuin artikkelimuotoiset väitöskirjat, joiden artikkeleilla on jufo-luokituksia. Pienten humanististen oppiaineiden ahdingon

Ruotsala näkee hyvin valitettavana, sillä niillä olisi paljon annettavaa yhteiskunnalle nykyisessä maailmantilanteessa.

Yliopiston säästöjen ja vähentyneen rahoituksen myötä myös henkilökunta vähenee, ja aikaisemmin muille kuuluneet tehtävät valuvat professorille. ”Sekä professoreilla että lehtoreilla työaika menee siis muuhun kuin tutkimukseen ja opetukseen. Kyllä se tutkimukselle jäävä aika on aika pientä”, Ruotsala kiteyttää. ”Naurattaisi jollei itkettäisi!”

Eläkkeellelähdön yllirajainen viiva

Ruotsalan aloittaessa eläkepäiviään ja vielä juhlaseminaarin aikaan marraskuussa oli epäselvää, saadaanko Turun yliopiston etnologiaan uutta professoria tulevaisuudessa. Tätä kirjoitettaessa on jo tiedossa, että etnologiaan avautuu *tenure track* -apulaisprofessori syksyllä 2024, ja henkilö valitaan tehtävään kevään 2024 aikana.

Keväällä 2023 tehtiin myös päätös, että etnologian oppiaine yhdistyy folkloristiikan oppiaineen kanssa. Kauas katsottuna päätöksen juuret yltävät mainittuun vuoden 2009 yliopistolakiin, mutta konkreettisesti taustalla olivat Turun yliopiston säästötoimet. Kun Ruotsala etnologian professorina oli jäämässä eläkkeelle, säästöjä oli helppo kohdistaa luonnollisen poistuman kautta muun muassa etnologiaan. Viimeinen kevätlukukausi yliopistolla jatkuvan epätietoisuuden ja repivän muutosprosessin alla ei ollut työyhteisölle helppo. Samalla taistelu Turun yliopiston etnologian oppiaineen jatkumisesta lisäsi yhteisöllisyyttä, ja etnologia sai tilanteessa tukea monilta yhteistyötahoilta kautta Suomen.

Turun yliopiston etnologian oppiaineen tulevaisuudesta kysyttäessä Ruotsala vastaa:

Meillä oppiaineessa on todella hyviä väitöskirjatutkijoita, jotka kirjoittavat hirvittävän mielenkiintoista aiheista, ja meillä on draivia ja yhteisöllisyyttä, mutta valitettavasti se ei näy siinä, miten oppiaine saa rahoitusta.

Väitöskirjoissa mitattuna Turun yliopiston etnologia on menestynyt hyvin – vuonna 2023 oppiaineesta väitteli kolme tohtoria, ja vuosina 2024 ja 2025 valmistunee molempina ainakin yksin väitöskirja, mistä Ruotsala on tyytyväinen. Jatkumoa siis on. Uusia väitöskirjatutkijoita on myös tulossa, kaikesta epävarmuudesta huolimatta.

Ildikó Lehtinen mainitsi esitelmässään eläkkeellelähdön yllirajaisen viivan. Tämä koskee myös Helena Ruotsalaa. Työ professorina on päättynyt, mutta tutkimustyö jatkuu edelleen, ilman päivätyön säatelemiä aikatauluja. Rankkaa työtahtia piti jo hidastaa vuonna 2014 tapahtuneen vakavan sairastumisen myötä, ja nyt tahtiin tulee enemmän vapautta.

Tällä hetkellä Ruotsala on mukana Tiina Suopajärven johtamassa ”Luonnon kanssa ikäänntyminen: Aistietnografinen tutkimus ikäänntymisestä harvaan asutuilla alueilla” -hankkeessa. Lisäksi pohjoisen tutkimus kiinnostaa. Turku pysyy silti asuinpaikkana, josta Ruotsalan on helppo lähteä milloin ja minne tarvitsekaan. Viime syksynä hän oli onnellinen, kun pystyi pitkästä aikaa viettämään ruska-ajan kotikylässään Lompolossa. Se Helena Ruotsalaa harmittaa, ettei hän enää pääse kenttätöihin Marinmaalle, sillä Venäjän rajat ovat menneet ulkomaalaisilta tutkijoilta kiinni. Huoli marilaisista tuttavista on suuri.

Haastattelun lopuksi pyydän Helena Ruotsalaa pohtimaan, mikä on ollut hänen mielestään yllättävintä yliopistolla. Hän vastaa:

Ihmisten erilaisuus on ehkä yksi, ja suhtautumistapojen erilaisuus. Tämä koskee esimerkiksi lappilaisten ja eteläsuomalaisten eroja. Lapissa on totuttu liikkumaan, lähtemään ja tulemaan, kun taas etelässä ollaan hyvin paikkasidonnaisia. Sama koskee muualta tulijoita, joihin Lapissa on totuttu enemmän kuin etelässä. Tämä ei ehkä näyttäydy kaikille samalla tavalla, mutta kun itse tulee Lapista, sen huomaa. Kun tänne tuli opiskelemaan, ystävät löytyivät niistä, jotka olivat muualta tulleilta, ei paikallisista, joilla oli jo omat valmiit ystäväpiirinsä. Nämä ystävyydet ovat kantaneet pitkälle ja niillä on ollut myöhemminkin merkitystä.

Lopuksi Helena Ruotsala haluaa vielä todeta:

Carpe diem. Hetkiin täytyy tarttua, silloin kun ne on. Tietysti sitä on voinut tehdä ihan väärä päätöksiä, mitä katuu, mutta ei niitä kannata katua, se tehty mikä tehty.

Filosofian maisteri Eija Schwartz on väitöskirjatutkija Turun yliopiston etnologian oppiaineessa.